

Ortaöğretim Öğrencilerinde Sosyal Değerler ve Dindarlık İlişkisi: Isparta Örneği

The Relationship Between Social Values and Religiosity in Secondary School Students: Isparta Sample

Muhammed TOSUN**

 0000-0003-2539-7318

Nurdan YAĞLI SOYKAN**

 0000-0002-1482-8250

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 28. 06. 2023
Düzeltilme Talebi: 18. 07. 2023
Son Düzeltilme: 25. 07. 2023
Kabul: 28. 07. 2023
Online Yayın: 15. 08. 2023

Anahtar Kelimeler:

Din
Dindarlık
Değer
Sosyal Değer
Öğrenci

ÖZ

Bu çalışmada, sosyal değerler ve dindarlık olguları ele alınmıştır. Araştırmaya 270 kadın, 182 erkek olmak üzere toplam 452 lise öğrencisi katılmıştır. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmanın amacı lise öğrencilerinin sosyal değerler ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi ve lise öğrencilerinin özelliklerine göre sosyal değerler ve dindarlık düzeylerinin farklılaşma durumunun incelenmesidir. Araştırmada veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Bolat (2013) tarafından geliştirilen Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği ve Gülmez (2014) tarafından geliştirilen Dindarlık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçları özetle şu şekildedir: Katılımcılara ait demografik özelliklere göre Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği ve Dindarlık Ölçeği puanlarının farklılaştığı görülmüştür. Lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği boyutuna ait ortalamalarına göre en düşük ortalamaya siyasi değerler boyutunda ve en yüksek ortalamaya dini değerler ile geleneksel değerler boyutunda; Dindarlık Ölçeği boyutuna ait ortalamalarına göre ise en düşük ortalamaya ibadet boyutunda ve en yüksek ortalamaya iman boyutunda sahip olduğu tespit edilmiştir. Her iki ölçeğe ait alt boyutlarda İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin diğer okul türlerindeki öğrencilere göre daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca lise öğrencilerinin sosyal değerler düzeyleri arttıkça dindarlık düzeylerinin arttığı da söylenebilir.

ARTICLE INFO

Submitted: 28. 06. 2023
Revision Requested: 18. 07. 2023
Final Revision Received: 25. 07. 2023
Accepted: 28. 07. 2023
Published Online: 15. 08. 2023

Keywords:

Religion
Religiosity
Value
Social values
Student

ABSTRACT

In this study, social values and piety were handled. 452 high school students, who are 270 women and 182 men, participated in this research. The purpose of this quantitative research method is to determine the relationship between the social values and religiosity levels of high school students and to analyze the differentiation of social values and levels of religiosity of them. The Personal Information Scale, Multi-Dimensional Social Values Scale developed by Bolat (2013) and Religiosity Scale developed by Gülmez (2014) were used as data collection tools in the research. In conclusion, the results of the research were that the points of Multi-Dimensional Social Values Scale and Religiosity Scale of participants differentiated according to the demographical features of participants. High school students have the lowest points in political values and the highest points in traditional values according to Social Values Scale. Also, they have the lowest points in praying and the highest points in faith according to the Religiosity Scale. The students of Imam Hatip High School have more points than those of other kinds of schools according to both scales. Also, an increase in students' social values results in giving more importance to religion.

*1Yazar İletişim/ Corresponding Author: Muhammed Tosun (Dr., Öğretmen), İl Millî Eğitim Müdürlüğü, Isparta, Türkiye, ✉ m.ikbal87@hotmail.com
*2 Nurdan Yağlı Soykan (Dr.), Çankırı Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Çankırı, Türkiye, ✉ nurdanyagli@hotmail.com

Kaynak Gösterimi/ Citing This Article: Tosun, M. ve Yağlı Soykan, N. (2023). Ortaöğretim öğrencilerinde sosyal değerler ve dindarlık ilişkisi (Isparta örneği). *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 4(2), 193-215 doi:10.52108/2757-5942.4.2.7

Giriş

İnsan, diğer canlılardan farklı olarak son derece gelişmiş bir varlıktır ve sahip olduğu zengin değerler sistemiyle öne çıkar. İnsanlar hayatları boyunca çeşitli deneyimler yaşarlar ve bu deneyimlerden elde ettikleri duygu, düşünce ve çıkarımlar, onların hayata karşı tutumlarını şekillendirir. Bu belirlenmiş tutumlardan kaynaklanan davranışsal ölçüt, değerleri oluşturmuştur. İnsan yerleşik hayata geçtiğinden bu yana, diğer insanlarla ve toplumlarla etkileşime girmiştir. Bu etkileşimden ortaya çıkan değerler gelişmiş, insanlar arasında yayılmış ve değerler sistemini oluşturmuştur (Bolat, 2013: 16). Toplum üyelerini bir arada tutan manevi unsurlardan biri de şüphesiz değerlerdir. Değerler, toplumların devamını ve düzenini sağlayan, yazılı olmayan kurallar olarak nitelendirilebilecekleri gibi, toplumları da etkileyen önemli bir etkidir. Bu nedenle, değerler felsefeden sosyolojiye, eğitimden psikolojiye kadar birçok alanda araştırma konusu olmuştur (Dinçer, Yavuz ve Eren, 2019: 2301).

Değerler toplumun farklı kesimlerde farklı pratiklere dönüşebilmektedir. Örneğin gençlerde şiddet ve değerler ilişkisi üzerine yapılan bir çalışmada sonuçlar, şiddetin desteklenmesi ile gelenek, teşvik ve güç değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde pozitif bir ilişki olduğunu, bununla birlikte şiddetin onaylanması ile evrensellik, güvenlik, uyum ve hayırseverlik arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Bozkurt ve Gülerce, 2019). Değer kavramı, birçok alanda yoğun ilgi görmesine rağmen, herkesin ortak bir tanıma ulaşamadığı bir konudur. Değer kavramı, farklı kişilerin ve disiplinlerin perspektifine göre farklı şekillerde tanımlanabilir ve anlaşılabilir. Farklı kültürlerde, toplumlarda ve bireylerde farklı değerler ve değer sistemi bulunabilir. Bu nedenle, değerlerin anlamı ve önemi, kişisel deneyimlere, inançlara, kültürel bağlamlara ve sosyal çevrelere bağlı olarak değişebilir (Bolat, 2013).

Değer duygusuna sahip olmak; kişilerarası iletişim, duyarlılık, bakım ve güven konusunda yetenekli olmak; samimi ve dürüst olmak; öz kontrol ve kişisel sorumluluğa sahip olmak; evlilik, aile ve sosyal ilişkilerde kararlı olmak; başkalarını ve kendini affetme kapasitesine sahip olmak; yönlendirici değerlere ve anlamlı amaçlara sahip olmak; gelişim için öz farkındalığa ve motivasyona sahip olmak; stresleri ve krizleri yönetmek için uyarlanabilir başa çıkma stratejilerine sahip olmak; işte tatmin bulmak ve iyi fiziksel sağlık alışkanlıkları uygulamak ile ilişkilidir (Jensen ve Bergin, 1988: 295; Bergin, 1991: 395).

Değer edinme süreci doğumda başlar. Değerler yaşam boyunca ve yaşam deneyimlerinden gelişir. Akıl, irade, duygular ve manevi ihtiyaçlar bir araya getirilerek oluşturulur (Kaur ve Panju, 2012: 24). Din ise bireysel ve toplumsal yaşamda çok önemli bir rol oynamaktadır. Din, bireyin yaşamına sadece bir inanç sistemi olarak katılmakla kalmaz, aynı zamanda kişiliğini ve gelişimini de benimsendiği kadar etkiler. Bu bakımdan insanı kontrol etme gücüne sahiptir. Özellikle ergenlik döneminde yaşanan çeşitli değişim ve gelişimler neticesinde ergen, din olgusunu düşünerek, tartışarak ya da kuşku duyarak araştırabilir, arayış içerisinde olabilir böylece dinle ilgili olumlu ya da olumsuz bir tutum sergileyebilir. Birey ergenlik döneminde yetişkin olma yolunda ilerlese de halen anne ve baba çatısı altında yaşamını ve eğitimini sürdürmektedir. Bu durumun etkisi aile, bilimsel ve geleneksel değerler üzerinde de etkili olmaktadır (Özdenk ve Karabulut, 2018).

2 Değer Kavramı

Her şeyin kişiye veya gruba yararlı, istenilen veya beğenilen bir şekilde olması durumunda “değer taşıdığı” ifade edilebilir (Fichter, 2016: 166). Değer, bir şeyin istenilebilir veya istenilmeyen olduğu inancını ifade eden bir kavramdır (Güngör, 1993: 18). Bireylerin davranışlarını koordine etmek için iletişim kurmaları gereken önemli insan hedeflerinin veya motivasyonlarının bilişsel temsilleridir. Bir değeri diğerinden en belirgin şekilde ayıran içerik, temsil ettiği motivasyon veya hedef türüdür (Bilsky ve Schwartz, 1994: 164). Değerler belirli yaşam hedeflerinde belirli davranış biçimlerine ilişkin inançlardır. Değer bir rehber, norm ve bir insanın yaşadığı ilkedir (Kaur ve Panju, 2012: 24). Değer, davranışların ve kararların temelindeki yönlendirici ilkedir ve bireylerin tercihleri, eylemleri ve düşünceleri üzerinde büyük etkiye sahiptir. Değer, birçok farklı kavramla ilişkilendirilebilir ve insan davranışlarını ve düşüncelerini anlamak için önemli bir faktördür. İnsanların değerleri, eğilimleri, ihtiyaçlarını, tutumlarını, inançlarını, yönelimlerini, duygularını ve davranışlarını belirleyebilir (Bacanlı, 2016: 23).

Schwartz (1992: 1) ise değerleri, bireyler ve sosyal grupların üyeleri olarak ihtiyaçlarımızdan kaynaklanan temel güdüler arasında hassas bir dengeleme eylemini sürdürmemize yardımcı olan kriterler olarak tanımlar. Bununla birlikte geçmiş davranışlara veya inançlara göre duygularla daha güçlü bir şekilde bağlantılıdır ve duygu türleri, değerlerin ideal ve kendi kendine rehberlik etmesi gereken rollerine bağlıdır (Maio, 2010: 2). Değerler bilişsel dünyamızda hiyerarşik bir form oluşturur. Araç değerleri bilişsel dünyada en düşük seviyededir. Araç değerleri üzerinde, içinde bir tür hiyerarşi de oluşturan daha yüksek değerler vardır. Üstte, belirli bir toplumda etkileşime giren dinde birlik, toplumda demokrasi, ailede tek eşlilik, sosyal yaşamda adalet gibi nihai değerler vardır (Aydın, 2011: 43-44).

Schwartz ve Bilsky (1987, 1990), değerlerin beş biçimsel özelliğini içeren kavramsal bir değer tanımı oluşturmuştur. Buna göre değerler 1- Kavramlar veya inançlardır, 2- Arzu edilen nihai durumlar veya davranışlarla ilgilidir, 3- Belirli durumları aşar, 4- Davranışları ve olayları seçme veya değerlendirme konusunda yol gösterir ve 5- Göreceli önemleri belirleyerek sıralanır. Bu şekilde anlaşılan değerler, tutumlardan öncelikle genellik veya soyutluk ile önem derecesine göre hiyerarşik sıralama bakımından farklılık gösterir. Ayrıca Schwartz (1994: 21) tarafından yapılan tanıma göre, değerler, bir kişinin veya başka bir sosyal varlığın yaşamında rehberlik eden ilkeler olarak hizmet eden, önemi değişen ve arzu edilen geçiş hedefleri olarak nitelendirilmektedir. Bu tanımda, değerlerin amaç olarak kabul edildiği ve örtük olarak şunları içerdiği ifade edilmektedir: 1-Bazı sosyal varlıkların çıkarlarına hizmet ederler, 2-Harekete yön ve duygusal yoğunluk vererek eylemi motive edebilirler, 3-Eylemi yargılamak ve haklı çıkarmak için standartlar olarak işlev görürler ve 4-Baskın grup değerlerine sosyalleşme süreciyle birlikte bireylerin benzersiz öğrenme deneyimleri yoluyla kazanırlar.

Sosyal değerlerle ilgili üç öge üzerinde durulması gerekir:

1-Bizatıhi bir değer olan nesnenin kendisi,

2-Nesnenin sosyal gereksinimleri karşılama kapasitesi ve

3-Bireylerin, bu nesneyi takdir etmeleri ve tatmin edici olma yeteneği dolayısıyla değerli bulmaları (Fichter, 2016: 166).

2.1 Değerlerin Sınıflandırılması

Literatürde değer kavramına ilişkin farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Spranger'e (1928) göre, hepimizin sahip olduğu altı değer vardır. Bunlar teorik, ekonomik, estetik, sosyal, politik ve dindir, ancak her birimiz bu değerlere farklı önemler veririz (Akt. Jain, Singh ve Rankawat, 2011: 15). Allport ve arkadaşlarının (1960) "Study of Values" isimli çalışması değerleri tanımlamak ve ölçmek için bilinen en önemli çalışmalardan biridir. Bu eserde de aynı altı değer türüne vurgu yapılmıştır; sosyal, teorik, ekonomik, estetik, politik ve dini. Her değer türü, insanların gerçekleştirmek isteyebileceği gelecekteki bir faaliyet türünü tanımlamaktadır. Örneğin, sosyal değerler, insanlara yardım etmek gibi sosyal hizmetleri, teorik değerler, hakikat arayışını ve bilimsel çalışma gibi faaliyetleri içerir (Maio, 2010: 4; Güngör, 1993: 61).

Rokeach (1973) tarafından yapılan sınıflandırmada, "gaye/amaçsal" ve "vasıta/araçsal" değerlerin belirtildiği, her bir boyutta 18 değer yer aldığı ifade edilmiştir. Amaçsal değerler yaşamın temel amaçlarını, araçsal değerler ise bu amaçlara ulaşmada benimsenen davranış tarzlarını temsil etmektedir. Değerler, bireylerin dünya görüşlerini ve önceliklerini belirleyerek, toplum merkezli veya ben merkezli, ahlaki veya yeterlilik odaklı şekillerde olabilir. Bu sınıflandırma, bireylerin bakış açılarını ve önceliklerini şekillendirme açısından önemli bir rol oynamaktadır. (Güngör, 1993: 61; Bilgin, 2003; Çalışkur ve Aslan, 2013). Schwartz'ın (1992) Değer Araştırması, "güç, başarı, hazcılık, uyarılma, öz-denetim, evrensellik, yardımseverlik, geleneksellik, uyum ve güvenlik" olmak üzere on değeri içeren bir ölçektir (Akt. Asan vd., 2008: 18). Ülken (2016) de içkin değerler, aşkın değerler ve normatif değerler olmak üzere üç kategoriye ayrılan değerlerin hakikat, adalet ve fayda ölçütlerine karşılık geldiğini ifade etmiştir (Ülken, 2016: 364-367).

2.2 Sosyal Değerler

Sosyal değerler; bir toplumun çoğunluğunun ideal anlamda paylaştığı, onları daha iyi bir topluma götüren ölçütlerdir. Toplumsal değerler günlük yaşamı düzenler. Dürüstlük, sakinlik, yardımseverlik

ve alçakgönüllülük gibi değerler bu toplumsal değerlerden bazılarıdır (Türkkahraman, 2014: 635). Sosyal değerler, bireylerin yaşamlarında daha iyi, doğru ve adil olarak değerlendirdikleri şeyler ve yapmak istedikleri seçimlerin ölçütüdür (Saracaloğlu, Gencel ve Altın, 2016: 444). Bu bakımdan sosyal değerler, bireylerin hayatlarında önemli kabul ettikleri ve değer verdiği şeylerin ve davranışların bir ölçütüdür. Bu değerler, bireylerin düşüncelerini, tutumlarını ve davranışlarını şekillendiren önemli unsurlardır.

Toplumunu oluşturan bireyleri bir araya getiren, birleştiren ve toplumun devamlılığını sağlayan temel inançlar olan sosyal değerler, bireyin bir topluluğun içinde yer almasını sağlayan en temel araçtır (TDK, 2022). Sosyal değerler, bir toplum ya da grup üyesi olan bireylerin ortak duygusal ve zihinsel inançlarını yansıtan genel ahlaki inançlardır. Değerler, bireylerin düşünceleri, tutumları ve davranışlarına ölçüt olarak yansır (Yazıcı, 2013).

Değerlerin bazı işlevleri şu şekilde olabilir:

1. Değerler, yargılama sürecinde bir araç olarak kullanılır.
2. Bireyleri maddi kültür nesnelere odaklar ve onları faydalı ve önemli olarak değerlendirir.
3. İdeal düşünme ve davranış yollarını gösterir.
4. Bireylerin sosyal rolleri seçme ve yerine getirme konusunda rehberlik eder.
5. Toplumsal kontrol ve baskı mekanizmalarının bir parçası olarak işlev görür.
6. Dayanışma sağlar (Fichter, 2016: 176).

3 Dindarlık

Dindarlık tanımları, araştırmacılar tarafından farklı şekillerde yapılmıştır. Bu tanımlarda dindarlığın çok boyutlu bir kavram olduğu, somut, soyut ve metafizik alanlara ait çeşitli yönleri olduğu vurgulanmıştır (Zinnbauer, Pargament ve Scott, 1999: 892). Dindarlığa ait bu tanımlar dindarlığın çok yönlü ve zengin bir kavram olduğunu göstermektedir. Dini deneyim ve inançlar, bireyler arasında büyük farklılıklar gösterebilir ve bu nedenle dindarlık kavramı, kültürel, sosyal ve bireysel farklılıkları dikkate alacak şekilde ele alınmalıdır.

Bireyin dine bağlılık biçimi, kişiliği, tutumları, davranışları ve genel yaşam görüşü üzerinde muazzam etkilere sahiptir (Kumar, 2018: 71). Emmons ve Paloutzian (2003: 386) dindarlığı bir kişi özelliği, zaman içinde sabit kalan ve çeşitli durumlarda tezahür eden bir inanç ve anlam sistemi olarak tanımlamıştır. Dindarlık, bir kişinin hayatındaki farklı durum ve koşullarda tezahür eden bir inanç sistemi olduğu için bireyin farklı alanlardaki davranışlarını, kararlarını ve tutumlarını etkileme potansiyeline sahiptir. Bu, dini inançların ve değerlerin, bir kişinin yaşamına, ilişkilerine, iş hayatına, toplumla etkileşimine ve kişisel gelişimine yansımaları gösterir. Dindarlık, bireyin hayatında anlam ve amaç arayışı, manevi yaşam ve sosyal bağlantıları da içeren geniş bir kapsama sahiptir (Schwartz ve Huismans, 1995). Bu nedenle, dindarlık kavramı bireyin iç dünyasını, değerlerini, inançlarını ve davranışlarını anlamak için önemli bir araçtır.

Dindarlık kavramı, farklı toplumlar ve dinler arasında değişiklik gösterir ve toplumsal, kültürel ve tarihsel faktörlerin etkisi altında şekillenir. Bu bağlamda dindarlık Batı'da kurumsal anlamda kiliseye bağlılığı ifade ederken İslam'da ise bireysel dindarlık öne çıkmaktadır. Buna göre dindarlık dinin teorik boyutunu (inanç), ibadet ve yaşama gibi bütün safhalarını içine alan "dinin insan hayatına nüfuz derecesi" olarak da tarif edilmiştir (Tekin, 2006: 53). Bu tarif, dindarlığın sadece inançla sınırlı kalmayıp, hayatın farklı alanlarına da yayılan bir kavram olduğunu vurgular. İnanç, ibadet ve yaşam biçimi gibi dini safhaların hepsini içine alarak, dindarlığın kişinin hayatını derinden etkileyen bir süreç olduğunu gösterir.

Dindar bireylerin dini yaşamlarını ifade etmek için tercih ettikleri alanlar genellikle ortak özelliklere sahiptir. Bir kişinin dini yaşamı, üç farklı perspektiften incelenebilir:

1-Dinin derinlemesine boyutları: İdeolojik boyut, ibadet boyutu, tecrübe boyutu, zihni (entelektüel) boyut ve etki boyutu,

2-Dinin uzunlamasına boyutları: İman, ilim ve marifet,

3-Dinin derinlemesine boyutları: Dış güdümlü ve iç güdümlü din (Hökelekli, 2008: 73-78).

Dindarlık duygusu, düşünce ve davranışlarla ilgili bir durum olduğu için canlı-cansız tüm varlıklara ve çeşitli değerlere karşı olumlu bir tutum geliştirmekle beraber Yüce Yararatıcı'nın hoşnutluğunu kazanabilmenin de bir gereğidir (Sağlam, 2006: 179). Dini inançların uyandırdığı kaygı (hassasiyet), başkalarına zarar veren davranışları önleyebilir ve sosyal davranışları motive edebilir (Kumar, 2018: 78). Bireylerin dindarlığı ve dolayısıyla maneviyatı zor zamanlarda onların dayanıklılığını ve ümitlerini güçlendirir (Gülerce ve Maraj, 2021).

4 Araştırmanın Konusu, Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırma, sosyal değerler ve dindarlık olgularını konu edinmektedir. Araştırmanın amacı ise lise öğrencilerinin sosyal değerler ve dindarlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin lise öğrencilerinin özelliklerine göre nasıl değiştiğini belirleyebilmektir. Araştırmanın temel hipotezi şu şekildedir: *Lise öğrencilerinin sosyal değerler düzeyi arttıkça dindarlık düzeyleri de artmaktadır.* Araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği ve Dindarlık Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Okul türüne göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği ve Dindarlık Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Sınıf düzeyine göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği ve Dindarlık Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Ailedeki birey sayısına göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği ve Dindarlık Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Akademik başarılarına göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği ve Dindarlık Ölçeği puanları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
6. Lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği ile Dindarlık Ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki var mıdır?

5 Yöntem

Bu çalışmada, belirlenen amaçlar doğrultusunda, çeşitli değişkenleri analiz etmek ve konuyla ilgili genel bir durum tespiti yapmak amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmış ve ilişkisel tarama modelinden faydalanılmıştır. Bu model, birden fazla değişken arasındaki ilişkilerin incelendiği bir yöntemdir. İlişkisel tarama modeli çalışmalarında değişkenlerin birlikte değişip değişmediği ve gruplar arasında farklılık olup oluşmadığına odaklanılır. Bu sayede değişkenler arasındaki bağlantılar ve etkileşimler daha detaylı bir şekilde değerlendirilir (Karasar, 2016).

5.1 Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, Isparta ilinde öğrenim görmekte olan ortaöğretim öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma, sosyal değerler ve dindarlık arasındaki ilişki ve etkileşimi incelemeyi hedeflemektedir. Veriler, 2022-2023 eğitim öğretim yılında öğrenim görmekte olan Isparta ilindeki öğrencilerden toplanmıştır. Örneklem, amaçlı ve kota örneklem yöntemleriyle 452 öğrenciden oluşmaktadır.

5.2 Çalışma Grubu

Araştırmaya, toplamda 452 lise öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların özellikleri, Tablo 1'de ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Özellikleri

Değişken	Düzyey	n	%
Cinsiyetiniz	Kadın	270	59,73
	Erkek	182	40,27

Yaşınız	14 yaş	77	17,04
	15 yaş	111	24,56
	16 yaş	132	29,20
	17 yaş	100	22,12
	18 yaş	29	6,42
	19 yaş	3	0,66
Okulunuz	Anadolu Lisesi	109	24,12
	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi	124	27,43
	İmam Hatip Lisesi	110	24,34
	Fen Lisesi	109	24,12
Sınıfınız	9. Sınıf	91	20,13
	10. Sınıf	114	25,22
	11. Sınıf	147	32,52
	12. Sınıf	100	22,12
Anne ve Babanız Birlikte mi?	Birlikte	418	92,48
	Boşanmış	27	5,97
	Evli Ama Ayrı Yaşıyor	7	1,55
Anneniz sağ mı?	Sağ	447	98,89
	Vefat Etmiş	5	1,11
Annenizin Öğrenim Düzeyi Nedir?	Okur-Yazar Değil	8	1,77
	Sadece Okur Yazar	9	1,99
	İlkokul Mezunu	186	41,15
	Ortaokul Mezunu	109	24,12
	Lise Mezunu	87	19,25
	Yüksek Okul veya Üniversite Mezunu	53	11,73
Babanız sağ mı?	Sağ	438	96,90
	Vefat Etmiş	14	3,10
Babanızın Öğrenim Düzeyi Nedir?	Okur-Yazar Değil	3	0,66
	Sadece Okur Yazar	5	1,11
	İlkokul Mezunu	133	29,42
	Ortaokul Mezunu	93	20,58
	Lise Mezunu	134	29,65
	Yüksek Okul veya Üniversite Mezunu	84	18,58
Yaşamınızın Büyük Bir Bölümünü Nerede Geçirdiniz?	Köy ve Köy Altı Yerleşim Yerinde	174	38,50
	Kasabada	23	5,09
	İlçede	169	37,39
	Şehirde	49	10,84
	Büyükşehirde	37	8,19
Ailedeki Birey Sayısı	2-3 Kişi	29	6,42
	4 Kişi	127	28,10
	5 Kişi	173	38,27
	6 Kişi	78	17,26
	7 ve 7'den Fazla	45	9,96
Çocukluk Döneminde Ailenizden Ayrı Kaldınız Mı?	Hayır	386	85,40
	Evet (Bir Yıldan Az)	36	7,96

	Evet (Bir Yıldan Fazla)	30	6,64
Ailenizin Konutu Kime Ait?	Kendimizin	366	80,97
	Kiralık	72	15,93
	Diğer	14	3,10
Ailenizin Yaşadığı Ev Tipi Nedir?	Müstakil Yapılı Bir Ev	258	57,08
	Apartman Dairesi	176	38,94
	Gecekondu	17	3,76
	Belirtmemiş	1	0,22
Akademik Başarınız?	Zayıf	14	3,10
	Orta	190	42,04
	İyi	182	40,27
	Çok İyi	66	14,60

Tablo 1'deki veriler incelendiğinde öğrencilerin %59,73'ü (n = 270) kadın ve %40,27'si (n = 182) erkektir. Öğrencilerin %17,04'ü (n = 77) 14 yaşında, %24,56'sı (n = 111) 15 yaşında, %29,20'si (n = 132) 16 yaşında, %22,12'si (n = 100) 17 yaşında, %6,42'si (n = 29) 18 yaşında ve %0,66'si (n = 3) 19 yaşındadır. Okulları açısından incelendiğinde öğrencilerin %24,12'si (n = 109) Anadolu Lisesinde, %27,43'ü (n = 124) Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesinde, %24,34'ü (n = 110) İmam Hatip Lisesinde ve %24,12'si (n = 109) Fen Lisesinde öğrenim görmektedir. Sınıfları açısından incelendiğinde katılımcıların %20,13'ü (n = 91) 9. sınıf öğrencisi, %25,22'si (n = 114) 10. sınıf öğrencisi, %35,52'si (n = 147) 11. sınıf öğrencisi ve %22,12'si (n = 100) 12. sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin %92,48'inin (n = 418) anne-babası birlikte yaşamakta, %5,97'sinin (n = 27) anne-babası boşanmış durumda, %1,55'inin (n = 7) ise anne-babası evli fakat ayrı yaşamaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %98,89'unun (n = 447) annesi, %96,90'ının (n = 438) babası sağdır. Katılımcıların annesinin öğrenim düzeyi açısından; %1,77'si (n = 8) okur-yazar değil, %1,99'u (n = 9) sadece okur-yazar, %41,15'i (n = 186) ilkökul mezunu, %24,12'si (n = 109) ortaokul mezunu, %19,25'i (n = 87) lise mezunu ve %11,73'ü (n = 53) yüksekokul veya üniversite mezunudur. Katılımcıların babasının öğrenim durumu açısından; %0,66'sı (n = 3) okur-yazar değil, %1,11'i (n = 5) sadece okur-yazar, %29,42'si (n = 133) ilkökul mezunu, %20,58'i (n = 193) ortaokul mezunu, %29,65'i (n = 134) lise mezunu ve %18,58'i (n = 84) yüksekokul veya üniversite mezunudur. Araştırmaya katılan öğrencilerin %38,50'si (n = 174) hayatının büyük çoğunluğunu köy ve köy altı yerleşim yerinde, %5,09'u (n = 23) hayatının büyük çoğunluğunu kasabada, %37,39'u (n = 169) hayatının büyük çoğunluğunu ilçede, %10,84'ü (n = 49) hayatının büyük çoğunluğunu şehirde ve %8,19'u (n = 37) hayatının büyük çoğunluğunu büyükşehirde geçirmiştir. Ailedeki birey sayısı açısından incelendiğinde katılımcıların %6,42'sinin (n = 29) ailesinde 2-3 kişi, %28,10'unun (n = 127) ailesinde 4 kişi, %38,27'sinin (n = 173) ailesinde 5 kişi, %17,26'sının (n = 78) ailesinde 6 kişi ve %9,96'sının (n = 45) ailesinde 7 kişi ve daha fazla kişi vardır. Öğrencilerin %85,40'ı (n = 386) çocukluk döneminde ailesinden ayrı kalmamıştır, %7,96'sı (n = 36) çocukluk döneminde bir yıldan daha kısa bir süre ailesinden ayrı kalmış ve %6,64'ü (n = 30) çocukluk döneminde bir yıldan daha uzun süre ailesinden ayrı kalmıştır. Öğrencilerin %80,87'si (n = 366) kendi evlerinde kalırken %15,93'ünün (n = 72) evleri kiralıktır. Öğrencilerin %57,08'i (n = 258) müstakil yapıli bir evde kalmakta, %38,94'ü (n = 176) apartman dairesinde kalmakta ve %3,76'sı (n = 17) gecekondu kalmaktadır. Öğrencilerin %3,10'unun (n = 14) akademik başarısı zayıf, %42,04'ünün (n = 190) akademik başarısı orta, %40,27'sinin (n = 182) akademik başarısı iyi ve %14,60'ının (n = 66) akademik başarısı çok iyidir.

5.3 Sınırlılıklar

Araştırmanın sadece Isparta ilindeki ortaöğretim öğrencilerine uygulanacak olması bir sınırlılıktır. Araştırma aşamasında öğrencilerle ilgili sosyo-demografik bilgiler, öğrenciler tarafından beyan edildiği şekli ile sınırlıdır. Soruları cevaplamayı reddeden katılımcılar araştırma dışında tutulmuştur. Dolayısıyla araştırmada elde edilen veriler, belirli sayıda öğrencinin belirttiği ifadelerle sınırlıdır.

5.4 Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Bu form katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini anlamak için kullanılmıştır. Bu bilgiler, araştırmacıların katılımcılar arasındaki farklılıkları anlamalarına ve sonuçları daha iyi değerlendirmelerine yardımcı olmaktadır.

Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği: Bolat (2013) tarafından geliştirilmiş bir ölçme aracıdır. Ölçekle ilgili yapılan geçerlik ve güvenirlik çalışmaları neticesinde 42 farklı sosyal değer ifadesini içeren 6 ayrı boyut belirlenmiştir. Bu boyutlar sırasıyla Aile Değerleri, Bilimsel Değerler, Çalışma-İş Değerleri, Dini Değerler, Geleneksel Değerler ve Siyasi Değerler olarak adlandırılmıştır.

Ölçeğin alt boyutlarından bazıları da kendi içinde alt boyutlara ayrılmıştır. Aile Değerleri Boyutu, "Aileye Değer Verme" ve "Ailede Kadın" alt boyutlarından oluşmaktadır. Bilimsel Değerler Boyutu, "Bilimsel Olma" ve "Eleştirilen Olma" alt boyutlarından meydana gelirken, Çalışma-İş Değerleri Boyutu, "Sorumluluk Sahibi Olma", "Rekabetçi Olma" ve "Para" alt boyutlarından oluşur. Dini Değerler Boyutu ve Geleneksel Değerler Boyutu ise tek boyuttan oluşmaktadır. Son olarak, Siyasi Değerler Boyutu, "Devlete Güven Duyuma", "Siyasi Tercihlere Saygılı Olma", "Katılım" ve "Devlete Bağlılık" alt boyutlarından oluşur.

Ölçeğin alt boyutlarının güvenirliği, Cronbach alfa iç tutarlılık değerleri kullanılarak hesaplanmıştır. Hesaplanan değerler sırasıyla "0,71, 0,73, 0,78, 0,72, 0,70, 0,76" olarak bulunmuştur. Bu değerler, ölçeğin tümü için yeterli iç tutarlılık değerine sahip olduğunu göstermektedir. Ölçek, 5'li likert yapıda oluşturulmuş olup, cevaplar 1 ile 5 arasında değerlendirilmektedir.

Dindarlık Ölçeği: Gülmez (2014) tarafından Glock ve Stark dindarlık modeli temel alınarak geliştirilmiştir. Ölçek, iman, duygu ve etki boyutuna ait maddeleri içermekte olup beşli Likert tipinde derecelendirilmiştir. İbadet boyutuna ait maddeler ise ibadetin türüne uygun biçimde derecelendirilmiştir.

Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması da Gülmez (2014: 170-175) tarafından yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin açıkladığı varyansın %53,93 olduğu bulunmuştur. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için KMO ve Bartlett testi kullanılmıştır. Yapılan ölçümler sonucunda KMO değeri .859 ve Bartlett Testi ise 4.578 olarak bulunmuştur. Bu değerler, ölçeğin yapı geçerliğine sahip olduğunu göstermektedir.

5.5 Verilerin Analizi

Bu araştırmada, katılımcıların demografik özellikleri, frekans ve yüzde gibi betimsel istatistikler kullanılarak belirtilmiştir. Öğrencilerin cinsiyet, okul, sınıf, ailedeki birey sayısı ve akademik başarılarına göre Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği ve Dindarlık Ölçeği puanlarının farklılaşmasını incelemek amacıyla, puanların normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. Bu şekilde uygun analiz yöntemi belirlenmiştir.

Ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği durumda, iki düzeye sahip değişkenlerin (örneğin cinsiyet, ailedeki birey sayısı, akademik başarı gibi) farklı düzeylerdeki grupların karşılaştırılmasında ilişkisiz örneklem t testi kullanılmıştır. Ancak ölçek puanları normal dağılım göstermediği durumda ise, grupların karşılaştırılmasında Mann Whitney U testi tercih edilmiştir. Bu istatistiksel testler, gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek için kullanılmaktadır. Araştırmada, ikiden fazla düzeye sahip değişkenlerin (örneğin okul türü, sınıf düzeyi gibi) düzeylerinde ölçek puanları normal dağılım gösterdiği durumlarda, gruplar arasındaki farkı belirlemek için varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Ancak ölçek puanları normal dağılım göstermediği durumlarda ise, gruplar arasındaki farkı belirlemek için Kruskal Wallis H testi tercih edilmiştir.

Ölçek puanları arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon analizi kullanılmıştır. Ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği durumlarda Pearson korelasyon katsayısı, normal dağılım göstermediği durumlarda ise Spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi, iki değişken arasındaki ilişkiyi ölçmek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir ve araştırmada ölçek puanları arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için tercih edilmiştir.

5.6 İşlem

Araştırma, Çankırı Karatekin Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı ve Isparta İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınan izinler sonrasında gerçekleştirilmiştir. Isparta'daki İmam Hatip Lisesi, Anadolu Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Fen Lisesinde 2022-2023 eğitim öğretim yılında öğrenim görmekte olan öğrencilerle anket uygulaması gönüllülük esasına göre yapılmıştır. Katılımcılardan kimlik bilgisi istenmemiş, elde edilen sonuçlar genel bir çerçevede değerlendirilerek kişilerin deşifre edilmeyeceği ve sonuçların akademik çalışmada kullanılacağı ifade edilmiştir.

6 Bulgular

Lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği boyutlarına ait puanlara ilişkin betimsel istatistikler elde edilmiş ve sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği Boyutlarına Ait Puanlara İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçek Boyutları	Min.	Mak.	\bar{X} ss
Aile Değerleri	1,50	5,00	3,830,56
Bilimsel Değerler	1,17	5,00	3,830,64
Çalışma-İş Değerleri	1,63	5,00	3,770,55
Dini Değerler	1,00	5,00	4,270,62
Geleneksel Değerler	1,83	5,00	4,270,58
Siyasi Değerler	2,00	5,00	3,400,52

Min.: En küçük değer; Mak.: En büyük değer; \bar{X} : Ortalama; ss: standart sapma

Tablo 2'deki veriler incelendiğinde, lise öğrencilerinin aile değerleri boyutundan aldıkları puanların 1,50 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının 3,83 olduğu; bilimsel değerler boyutundan aldıkları puanların 1,17 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının 3,83 olduğu; çalışma-iş değerleri boyutu puanlarının 1,63 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının 3,77 olduğu; dini değerler boyutu puanlarının 1 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının 4,27 olduğu; geleneksel değerler boyutunda aldıkları puanların 1,83 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının 4,27 olduğu; siyasi değerler boyutu puanlarının 2 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının ise 3,40 olduğu tespit edilmiştir. Sosyal Değerler Ölçeği boyutuna ait ortalamalar incelendiğinde, en düşük ortalamaya Siyasi Değerler boyutunda ve en yüksek ortalamaya Dini Değerler ile Geleneksel Değerler boyutlarında sahip oldukları da saptanmıştır.

Lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği boyutları puanlarına ilişkin betimsel istatistikler elde edilmiş ve sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Lise Öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği Boyutları Puanlarına Ait Betimsel İstatistik Sonuçları

Ölçek Boyutları	Min.	Mak.	\bar{X} ss
İman	1,00	5,00	4,780,55
Dini Duygu	1,00	5,00	4,570,69
Etki	1,00	5,00	4,410,87
İbadet	1,00	5,00	3,210,76

Min.: En küçük değer; Mak.: En büyük değer; \bar{X} : Ortalama; ss: standart sapma

Tablo 3'teki veriler incelendiğinde, lise öğrencilerinin iman boyutundan aldıkları puanların 1 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının 4,78 olduğu; dini duygu boyutundan aldıkları puanların 1 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının 4,57 olduğu; etki boyutu puanlarının 1 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının 4,41 olduğu ibadet boyutu puanlarının 1 ile 5 arasında olduğu ve ortalama puanlarının 3,21 olduğu belirlenmiştir. Lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği boyutlarına ait ortalamaları değerlendirildiğinde, İbadet boyutunun ortalaması en düşük, İman boyutunun ortalaması en yüksek olarak bulunmuştur.

Araştırmada, cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyetlere Göre Lise Öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Bilimsel Değerler	Kadın	270	3,83	0,62	450	0,184	0,854
	Erkek	182	3,84	0,67			
Çalışma-İş Değerleri	Kadın	270	3,72	0,55	450	2,546*	0,011
	Erkek	182	3,85	0,55			
Geleneksel Değerler	Kadın	270	4,31	0,54	450	2,128*	0,034
	Erkek	182	4,20	0,62			
Siyasi Değerler	Kadın	270	3,38	0,49	450	1,133	0,258
	Erkek	182	3,44	0,55			
		n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
Aile Değerleri	Kadın	270	3,79	3,83	219,67	1,362	0,173
	Erkek	182	3,88	3,83	236,64		
Dini Değerler	Kadın	270	4,34	4,50	239,39	2,568*	0,010
	Erkek	182	4,17	4,17	207,38		

*p<0,05

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde, cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeğinin bilimsel değerler, siyasi değerler ve aile değerleri boyutlarındaki puanlarının istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermediği (p>0,05), ancak çalışma-iş değerleri, geleneksel değerler ve dini değerler boyutlarındaki puanlarının cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık gösterdiği (p<0,05) belirlenmiştir. Ortalama değerler incelendiğinde, erkeklerin çalışma-iş değerleri düzeyi kadınlardan daha yüksekken, kadınların geleneksel değerler ve dini değerler düzeyi erkeklerden daha yüksektir.

Araştırmada, cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Cinsiyetlerine Göre Lise Öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
İbadet	Kadın	270	3,23	0,69	450	0,586	0,588
	Erkek	182	3,19	0,86			
		n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
İman	Kadın	270	4,85	5,00	236,92	2,718*	0,007
	Erkek	182	4,67	5,00	211,04		
Dini Duygu	Kadın	270	4,68	5,00	241,89	3,229*	0,001
	Erkek	182	4,42	4,83	203,66		
Etki	Kadın	270	4,54	5,00	242,83	3,414*	0,001
	Erkek	182	4,21	4,75	202,27		

*p<0,05

Tablo 5'teki veriler incelendiğinde, cinsiyetlerine göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeğindeki ibadet boyutu puanlarının istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermediği (p>0,05) görülmüştür. Ancak, iman, dini duygu ve etki boyutu puanlarının cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık gösterdiği (p<0,05) tespit edilmiştir. Verilen bilgilere göre lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre Dindarlık Ölçeği boyutları puanları incelendiğinde, kadınların iman, dini duygu ve etki

boyutlarındaki puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak, ibadet boyutunda cinsiyetlere göre bir fark bulunmamaktadır.

Araştırmada, okul türüne göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 6'te sunulmuştur.

Tablo 6. Okul Türüne Göre Lise Öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X}	ss	sd	F	p
Bilimsel Değerler	Anadolu Lisesi	109	3,85	0,54	(3, 448)	4,285*	0,005
	Mesleki ve Teknik A.L.	124	3,69	0,72			
	İmam Hatip Lisesi	110	3,99	0,68			
	Fen Lisesi	109	3,82	0,57			
Çalışma-İş Değerleri	Anadolu Lisesi	109	3,76	0,44	(3, 448)	6,994*	0,000
	Mesleki ve Teknik A.L.	124	3,63	0,60			
	İmam Hatip Lisesi	110	3,95	0,60			
	Fen Lisesi	109	3,76	0,50			
		n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ort.	H (sd =3)	p
Aile Değerleri	Anadolu Lisesi	109	3,80	3,83	217,19	37,471*	0,000
	Mesleki ve Teknik A.L.	124	3,74	3,83	206,60		
	İmam Hatip Lisesi	110	4,09	4,17	290,82		
	Fen Lisesi	109	3,70	3,83	193,54		
Dini Değerler	Anadolu Lisesi	109	4,36	4,50	237,11	62,130*	0,000
	Mesleki ve Teknik A.L.	124	4,04	4,17	174,96		
	İmam Hatip Lisesi	110	4,58	4,83	301,74		
	Fen Lisesi	109	4,14	4,33	198,59		
Geleneksel Değerler	Anadolu Lisesi	109	4,27	4,33	217,06	37,445*	0,000
	Mesleki ve Teknik A.L.	124	4,19	4,33	216,47		
	İmam Hatip Lisesi	110	4,52	4,67	288,38		
	Fen Lisesi	109	4,10	4,17	184,91		
Siyasi Değerler	Anadolu Lisesi	109	3,36	3,40	220,49	41,894*	0,000
	Mesleki ve Teknik A.L.	124	3,36	3,30	212,86		
	İmam Hatip Lisesi	110	3,65	3,70	291,84		
	Fen Lisesi	109	3,25	3,20	182,09		

*p<0,05

Tablo 6'daki veriler incelendiğinde, okul türlerine göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği boyutları puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır (p<0,05). Bu, farklı okul türlerine sahip öğrencilerin bilimsel değerler, çalışma-iş değerleri, aile değerleri, dini değerler, geleneksel değerler ve siyasi değerler boyutlarındaki puanlarının birbirinden istatistiksel olarak anlamlı şekilde ayrıldığını göstermektedir.

Belirlenen anlamlı farklılığın hangi okul düzeylerinde olduğunu tespit edebilmek adına parametrik testler için Bonferroni ve parametrik olmayan testler için Dunn-Bonferroni testleri uygulanmıştır. Bonferroni testi sonuçlarına göre, bilimsel değerler boyutu için belirlenen anlamlı farklılığın Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri ile İmam Hatip Lisesi öğrencileri arasında olduğu (p=0,002) saptanmıştır. Bu sonuç, bu iki okul düzeyindeki öğrenciler arasında bilimsel değerler boyutunda anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Puan ortalamalarına göre İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin bilimsel değerler boyutu puanları, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin

bilimsel değerler boyutu puanlarından daha yüksektir. Bu fark, iki lise türündeki öğrenciler arasında bilimsel değerler boyutunda anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir.

Bonferroni testi sonuçlarına göre, çalışma-iş değerleri boyutunda İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p=0,000$). Ortalama değerlere bakıldığında, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin çalışma-iş değerleri boyutu puanlarının, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

Dunn-Bonferroni testi sonuçlarına göre, aile değerleri boyutu için İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri ($p=0,000$), Anadolu Lisesi öğrencileri ($p=0,000$) ve Fen Lisesi öğrencileri ($p=0,000$) arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin aile değerleri boyutu puanlarının diğer öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin aile değerlerine daha fazla önem verdiklerini göstermektedir.

Dunn-Bonferroni testi sonuçlarına göre, dini değerler boyutu için İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri ($p=0,000$), Anadolu Lisesi öğrencileri ($p=0,001$) ve Fen Lisesi öğrencileri ($p=0,000$) arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ayrıca, Anadolu Lisesi öğrencileri ile Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri arasında da dini değerler boyutunda anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=0,002$). Bu sonuçlar, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dini değerlere diğer okul türlerine göre daha fazla önem verdiklerini ve bu değerlerde farklılık olduğunu göstermektedir. Dini değerler boyutu puanları incelendiğinde, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin diğer öğrencilere kıyasla daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Bu durum, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin dini değerlere daha fazla önem verdiğini ve bu değerlerde diğer okul türlerinden ayrıştığını göstermektedir.

Dunn-Bonferroni testi sonuçlarına göre, geleneksel değerler boyutu için İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri, Anadolu Lisesi öğrencileri ve Fen Lisesi öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir ($p=0,000$). Ortalama değerlerinin analiz edilmesi sonucunda, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin geleneksel değerler boyutu puanlarının diğer öğrencilere kıyasla anlamlı şekilde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin diğer okul türlerine göre geleneksel değerlere daha fazla önem verdiğini ve bu alanda diğer öğrencilerden ayrıştığını göstermektedir.

Dunn-Bonferroni testi sonuçları, siyasi değerler boyutunda İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri ($p=0,000$), Anadolu Lisesi öğrencileri ($p = 0,000$) ve Fen Lisesi öğrencileri ($p = 0,000$) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Ortalama değerler analiz edildiğinde, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin siyasi değer boyutu puanlarının diğer okul türlerindeki öğrencilere kıyasla istatistiksel olarak anlamlı derecede daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu sonuç, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin siyasi değerler açısından diğer okul türlerine göre daha farklı bir düzeye sahip olduklarını işaret etmektedir.

Araştırmada, okul türüne göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Okul Türüne Göre Lise Öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X}	ss	sd	F	p
İbadet	Anadolu Lisesi	109	2,96	0,55	(3, 448)	42,241*	0,000
	Mesleki ve Teknik A.L.	124	3,06	0,80			
	İmam Hatip Lisesi	110	3,84	0,67			
	Fen Lisesi	109	3,01	0,62			
		n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
İman	Anadolu Lisesi	109	4,88	5,00	251,82	51,160*	0,000

	Mesleki ve Teknik A.L.	124	4,59	5,00	176,94		
	İmam Hatip Lisesi	110	4,97	5,00	264,98		
	Fen Lisesi	109	4,70	5,00	218,73		
	Anadolu Lisesi	109	4,62	4,83	217,61		
Dini Duygu	Mesleki ve Teknik A.L.	124	4,48	4,83	209,04	55,198*	0,000
	İmam Hatip Lisesi	110	4,88	5,00	299,06		
	Fen Lisesi	109	4,33	4,67	182,03		
	Anadolu Lisesi	109	4,55	4,75	239,38		
Etki	Mesleki ve Teknik A.L.	124	4,19	4,50	197,99	41,175*	0,000
	İmam Hatip Lisesi	110	4,76	5,00	283,44		
	Fen Lisesi	109	4,17	4,50	188,60		

*p<0,05

Tablo 7'deki veriler incelendiğinde, okul türlerine göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği boyutları olan bilimsel ibadet, iman ve dini duygu ve etki boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır (p<0,05). Bu sonuçlar, farklı okul türlerindeki öğrencilerin dindarlık düzeylerinin birbirinden farklı olabileceğini göstermektedir. Belirlenen anlamlı farklılığın hangi okul düzeylerinde olduğunu tespit edebilmek adına parametrik testler için Bonferroni ve parametrik olmayan testler için Dunn-Bonferroni testleri uygulanmıştır.

Bonferroni testi sonuçlarına göre Dindarlık Ölçeği ibadet boyutu için belirlenen anlamlı farklılığın, İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri (p=0,000), Anadolu Lisesi öğrencileri (p=0,000) ve Fen Lisesi öğrencileri (p=0,000) arasında olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar, farklı okul türlerindeki öğrencilerin ibadet boyutundaki dindarlık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Ortalama değerlerin analizi sonucunda, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ibadet boyutu puanlarının diğer öğrenci gruplarına kıyasla istatistiksel olarak anlamlı şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Dunn-Bonferroni testinden elde edilen sonuçlara göre, iman boyutunda Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri ile İmam Hatip Lisesi öğrencileri (p=0,000), Anadolu Lisesi öğrencileri (p=0,000) ve Fen Lisesi öğrencileri (p=0,008) arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca, İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Fen Lisesi öğrencileri (p=0,003) arasında da anlamlı bir fark saptanmıştır. Ortalama değerler analiz edildiğinde iman boyutunda Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerine ait puanların diğer okul öğrencilerine kıyasla daha düşük olduğu görülmektedir.

Dunn-Bonferroni testinden elde edilen sonuçlarına göre dini duygu boyutunda İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri (p=0,000), Anadolu Lisesi öğrencileri (p=0,000) ve Fen Lisesi öğrencileri (p=0,000) arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Ortalama değerler analiz edildiğinde dini duygu boyutunda İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin puanlarının diğer okul öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Dunn-Bonferroni testinden elde edilen sonuçlarına göre etki boyutunda İmam Hatip Lisesi öğrencileri ile Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi öğrencileri (p=0,000) ve Fen Lisesi öğrencileri (p=0,000) arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde, Anadolu Lisesi öğrencileri ile Fen Lisesi öğrencileri arasında da etki boyutunda anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir (p=0,015). Ortalama değerler analiz edildiğinde İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin etki boyutu puanlarının Mesleki-Teknik Anadolu Lisesi ve Fen Lisesi öğrencilerinin puanlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, Anadolu Lisesi öğrencilerinin etki boyutu puanlarının da Fen Lisesi öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada, sınıf düzeyine göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 8’te sunulmuştur.

Tablo 8. Sınıf Düzeyine Göre Lise Öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X}	ss	sd	F	p
Bilimsel Değerler	9. Sınıf	91	3,85	0,75	(3, 448)	4,114*	0,007
	10. Sınıf	114	4,00	0,56			
	11. Sınıf	147	3,74	0,60			
	12. Sınıf	100	3,77	0,66			
		n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ort.	H (sd =3)	p
Aile Değerleri	9. Sınıf	91	3,89	4,00	243,55	4,417	0,220
	10. Sınıf	114	3,86	3,83	234,66		
	11. Sınıf	147	3,82	3,83	222,99		
	12. Sınıf	100	3,75	3,83	206,85		
Çalışma-İş Değerleri	9. Sınıf	91	3,85	3,88	246,98	6,574	0,087
	10. Sınıf	114	3,83	3,88	239,76		
	11. Sınıf	147	3,70	3,75	208,36		
	12. Sınıf	100	3,74	3,75	219,40		
Dini Değerler	9. Sınıf	91	4,37	4,50	249,85	4,273	0,233
	10. Sınıf	114	4,25	4,33	224,07		
	11. Sınıf	147	4,26	4,33	223,72		
	12. Sınıf	100	4,23	4,25	212,11		
Geleneksel Değerler	9. Sınıf	91	4,38	4,50	255,70	7,636	0,054
	10. Sınıf	114	4,29	4,33	230,77		
	11. Sınıf	147	4,24	4,33	218,79		
	12. Sınıf	100	4,19	4,17	206,39		
Siyasi Değerler	9. Sınıf	91	3,46	3,50	243,91	3,796	0,284
	10. Sınıf	114	3,44	3,40	233,32		
	11. Sınıf	147	3,38	3,30	221,92		
	12. Sınıf	100	3,35	3,30	209,62		

*p<0,05

Tablo 8’deki veriler incelendiğinde sınıf düzeyine göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeğinin çalışma-iş değerleri, aile değerleri, dini değerler, geleneksel değerler ve siyasi değerler boyutu puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (p>0,05). Ancak, bilimsel değerler boyutu puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık belirlenmiştir (p<0,05).

Bonferroni testi sonuçlarına göre bilimsel değerler boyutunda anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılık, 10. sınıf öğrencileri ile 11. sınıf öğrencileri (p=0,06) ve 12. sınıf öğrencileri (p=0,046) arasında bulunmuştur. Yani, 10. sınıf ile 11. sınıf ve 12. sınıf arasında bilimsel değerler boyutu puanlarında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Ortalama değerler analiz edildiğinde 10. sınıf öğrencilerinin puanlarının 11. ve 12. sınıf öğrencilerinden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada, sınıf düzeyine göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 9’da sunulmuştur.

Tablo 9. Sınıf Düzeyine Göre Lise Öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X}	ss	sd	F	p
İbadet	9. Sınıf	91	3,42	0,86	(3, 448)	4,507*	0,004
	10. Sınıf	114	3,23	0,73			
	11. Sınıf	147	3,21	0,72			
	12. Sınıf	100	3,02	0,73			
		n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ort.	H (sd = 3)	P
İman	9. Sınıf	91	4,82	5,00	227,35	8,891*	0,031
	10. Sınıf	114	4,78	5,00	230,71		
	11. Sınıf	147	4,83	5,00	239,49		
	12. Sınıf	100	4,67	5,00	201,85		
Dini Duygu	9. Sınıf	91	4,67	5,00	252,57	16,469*	0,001
	10. Sınıf	114	4,61	4,83	229,84		
	11. Sınıf	147	4,62	5,00	236,16		
	12. Sınıf	100	4,38	4,58	184,77		
Etki	9. Sınıf	91	4,48	5,00	253,27	21,226*	0,000
	10. Sınıf	114	4,52	5,00	242,93		
	11. Sınıf	147	4,47	4,75	229,69		
	12. Sınıf	100	4,14	4,38	178,72		

*p<0,05

Tablo 9'daki veriler incelendiğinde sınıf düzeyine göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği boyutları olan bilimsel, ibadet, iman, dini duygu ve etki puanları arasında anlamlı istatistiksel farklılıklar tespit edilmiştir (p<0,05). Belirlenen anlamlı farklılığın hangi sınıf düzeylerinde olduğunu tespit edebilmek adına parametrik testler için Bonferroni ve parametrik olmayan testler için Dunn-Bonferroni testleri uygulanmıştır. Bonferroni testi sonuçlarına göre, Dindarlık Ölçeği ibadet boyutu için tespit edilen anlamlı farklılığın 9. sınıf öğrencileri ile 12. sınıf öğrencileri arasında olduğu belirlenmiştir (p=0,002). Ortalama değerler analiz edildiğinde, 9. sınıf öğrencilerinin ibadet boyutu puanlarının 12. sınıf öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Dunn-Bonferroni testi sonuçlarına göre, iman boyutu için tespit edilen anlamlı farklılığın ise 11. sınıf öğrencileri ile 12. sınıf öğrencileri arasında olduğu belirlenmiştir (p=0,021). Ayrıca 11. sınıf öğrencilerinin iman boyutu puanlarının 12. sınıf öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Dunn-Bonferroni testi sonuçlarına göre, dini duygu boyutu için yapılan karşılaştırmalarda, 12. sınıf öğrencileri ile 9. sınıf öğrencileri arasında anlamlı farklılık (p=0,001), 10. sınıf öğrencileri arasında anlamlı farklılık (p=0,046) ve 11. sınıf öğrencileri arasında anlamlı farklılık (p=0,008) tespit edilmiştir. Ortalama değerler analiz edildiğinde, 12. sınıf öğrencilerinin dini duygu boyutu puanlarının diğer sınıf düzeylerindeki öğrencilerin puanlarından daha düşük olduğu görülmektedir.

Dunn-Bonferroni testi sonuçlarına göre, etki boyutu için 12. sınıf öğrencileri ile 9., 10. ve 11. sınıf öğrencileri arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir (sırasıyla p=0,000, p = 0,001 ve p = 0,009). Ortalama değerler analiz edildiğinde 12. sınıf öğrencilerinin etki boyutu puanlarının diğer öğrencilerin puanlarından daha düşük olduğu görülmektedir.

Araştırmada, ailedeki birey sayısına göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Ailedeki Birey Sayısına Göre Lise Öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X} ss	sd	t	p
Bilimsel Değerler	2-4 kişi	156	3,83 0,57	450	0,119	0,905
	5 kişi ve daha fazla	296	3,84 0,68			
Çalışma-İş Değerleri	2-4 kişi	156	3,70 0,47	379,031 ^a	2,040*	0,042
	5 kişi ve daha fazla	296	3,81 0,59			
Geleneksel Değerler	2-4 kişi	156	4,21 0,58	450	1,601	0,110
	5 kişi ve daha fazla	296	4,30 0,58			
Siyasi Değerler	2-4 kişi	156	3,33 0,48	450	2,250*	0,025
	5 kişi ve daha fazla	296	3,44 0,53			
		n	\bar{X} Medyan	Sıra Ort.	Z	p
Aile Değerleri	2-4 kişi	156	3,80 3,83	218,04	1,006	0,314
	5 kişi ve daha fazla	296	3,85 3,83	230,96		
Dini Değerler	2-4 kişi	156	4,20 4,33	212,15	1,704	0,088
	5 kişi ve daha fazla	296	4,31 4,42	234,06		

*p<0,05; ^avaryansların homojenliği sağlanmadığı için serbestlik derecesinde düzeltme yapıldı

Tablo 10'daki veriler incelendiğinde ailedeki birey sayısına göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeğinin bilimsel değerler, geleneksel değerler, aile değerleri ve dini değerler boyutları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p>0,05). Ancak, ailedeki birey sayısına göre Sosyal Değerler Ölçeğinin çalışma-iş değerleri ve siyasi değerler boyutları, istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (p<0,05). Bu durumda, öğrencilerin ailelerindeki birey sayısı, çalışma-iş değerleri ve siyasi değerler boyutlarındaki puanlarında farklılık yaratmaktadır.

Ortalama değerler analiz edildiğinde ailesindeki birey sayısı 5 kişi ve daha fazla olanların çalışma-iş değerleri ve siyasi değerler boyutu puanlarının ailesindeki birey sayısı 2-4 kişi olanların puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmada, ailedeki birey sayısına göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 11'de sunulmuştur.

Tablo 11. Ailedeki Birey Sayısına Göre Lise Öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X} ss	sd	t	p
İbadet	2-4 kişi	156	3,08 0,73	450	2,652*	0,008
	5 kişi ve daha fazla	296	3,28 0,77			
		n	\bar{X} Medyan	Sıra Ort.	Z	p
İman	2-4 kişi	156	4,70 5,00	222,45	0,629	0,529
	5 kişi ve daha fazla	296	4,82 5,00	228,63		
Dini Duygu	2-4 kişi	156	4,48 4,83	209,55	2,119*	0,034
	5 kişi ve daha fazla	296	4,63 4,92	235,43		
Etki	2-4 kişi	156	4,27 4,75	206,92	2,439*	0,015
	5 kişi ve daha fazla	296	4,48 4,75	236,82		

*p<0,05

Tablo 11'deki veriler incelendiğinde ailedeki birey sayısına göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeğinin iman boyutu puanlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p>0,05). Ancak, Dindarlık Ölçeğinin ibadet, dini duygu ve etki boyutu puanları, ailedeki birey

sayısına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Ortalama değerler analiz edildiğinde ailedeki birey sayısı 5 kişi ve daha fazla olanların ibadet, dini duygu ve etki düzeyinin ailesindeki birey sayısı 2-4 kişi olanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmada, akademik başarılarına göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 12’de sunulmuştur.

Tablo 12. Akademik Başarılarına Göre Lise Öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Bilimsel Değerler	Zayıf-Orta	204	3,76	0,68	450	2,055*	0,040
	İyi-Çok iyi	248	3,89	0,61			
Çalışma-İş Değerleri	Zayıf-Orta	204	3,65	0,54	450	4,459*	0,000
	İyi-Çok iyi	248	3,87	0,54			
Geleneksel Değerler	Zayıf-Orta	204	4,21	0,61	450	1,967	0,050
	İyi-Çok iyi	248	4,32	0,55			
Siyasi Değerler	Zayıf-Orta	204	3,34	0,50	450	2,374*	0,018
	İyi-Çok iyi	248	3,46	0,53			
		n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
Aile Değerleri	Zayıf-Orta	204	3,75	3,83	209,97	2,454*	0,014
	İyi-Çok iyi	248	3,89	4,00	240,10		
Dini Değerler	Zayıf-Orta	204	4,22	4,33	216,10	1,543	0,123
	İyi-Çok iyi	248	4,31	4,50	235,06		

* $p<0,05$

Tablo 12’deki veriler incelendiğinde akademik başarılarına sayısına göre lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeğinin geleneksel değerler ve dini değerler boyutu puanlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$). Ancak, Sosyal Değerler Ölçeğinin bilimsel değerler, çalışma-iş değerleri, siyasi değerler ve aile değerleri boyutu puanları, öğrencilerin akademik başarılarına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermektedir ($p<0,05$). Ortalama değerler analiz edildiğinde akademik başarısı iyi-çok iyi olan öğrencilerin bilimsel değerler, çalışma-iş değerleri, siyasi değerler ve aile değerleri boyutu puanlarının akademik başarısı zayıf-orta olan öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırmada, akademik başarılarına göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği puanlarının farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 13’te sunulmuştur.

Tablo 13. Akademik Başarılarına Göre Lise Öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
İbadet	Zayıf-Orta	204	3,23	0,78	450	0,420	0,675
	İyi-Çok iyi	248	3,20	0,75			
		n	\bar{X}	Medyan	Sıra Ort.	Z	p
İman	Zayıf-Orta	204	4,78	5,00	222,95	0,689	0,491
	İyi-Çok iyi	248	4,78	5,00	229,42		
Dini Duygu	Zayıf-Orta	204	4,58	4,83	222,39	0,642	0,521
	İyi-Çok iyi	248	4,57	4,83	229,88		
Etki	Zayıf-Orta	204	4,44	4,75	227,95	0,255	0,822
	İyi-Çok iyi	248	4,39	4,75	225,31		

Tablo 13’teki veriler incelendiğinde akademik başarılarına göre lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeğinin ibadet, iman, dini duygu ve etki boyutu puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık

bulunmamaktadır ($p>0,05$). Bu sonuçlar, öğrencilerin akademik başarı düzeyi ile dindarlık düzeyleri arasında bir ilişki olmadığını göstermektedir. Yani, akademik başarıları farklı olan lise öğrencilerinin dindarlık düzeyleri benzerdir ve akademik başarı düzeyleri dindarlık düzeylerini etkilememektedir.

Sosyal Değerler Ölçeği boyutu ve Dindarlık Ölçeği boyutu puanları arasındaki ilişki korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir ve elde edilen sonuçlar Tablo 14’te sunulmuştur.

Tablo 14. Sosyal Değerler Ölçeği Boyutu ve Dindarlık Ölçeği Boyutu Puanları Arasında İlişkiler

		Dindarlık Ölçeği			
		İman	Dini Duygu	Etki	İbadet
Aile Değerleri	r	0,278*	0,339*	0,320*	0,269*
	p	0,000	0,000	0,000	0,000
Bilimsel Değerler	r	0,157*	0,263*	0,226*	0,186*
	p	0,001	0,000	0,000	0,000
Çalışma-İş Değerleri	r	0,219*	0,288*	0,303*	0,248*
	p	0,000	0,000	0,000	0,000
Sosyal Değerler Ölçeği	r	0,467*	0,535*	0,489*	0,373*
	p	0,000	0,000	0,000	0,000
Geleneksel Değerler	r	0,335*	0,445*	0,452*	0,324*
	p	0,000	0,000	0,000	0,000
Siyasi Değerler	r	0,231*	0,294*	0,244*	0,290*
	p	0,000	0,000	0,000	0,000

* $p<0,05$

Tablo 14’teki veriler incelendiğinde Sosyal Değerler Ölçeğinde yer alan aile değerleri boyutu puanları ile Dindarlık Ölçeğindeki iman ve ibadet boyutu puanları arasında düşük düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir (sırasıyla $r=0,278$ ve $r=0,269$). Aynı şekilde, Dindarlık Ölçeğinde yer alan dini duygu ve etki boyutu puanları arasında da orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur (sırasıyla $r=0,339$ ve $r=0,320$). Bu ilişkiler istatistiksel olarak anlamlıdır, yani $p<0,05$ düzeyindedir. Buna göre, Sosyal Değerler Ölçeği aile değerleri boyutu puanları artıkça Dindarlık Ölçeği iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları artmaktadır.

Sosyal Değerler Ölçeğinin bilimsel değerler boyutu puanları ile Dindarlık Ölçeğinin iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir (sırasıyla $r=0,157$; $0,263$; $0,226$; $0,188$). Ayrıca, bu ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<0,05$) belirlenmiştir. Buna göre, Sosyal Değerler Ölçeği bilimsel değerler boyutu puanları artıkça Dindarlık Ölçeği iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları artmaktadır.

Sosyal Değerler Ölçeğinin çalışma-iş değerleri boyutu puanları ile Dindarlık Ölçeğinin iman, dini duygu ve ibadet boyutu puanları arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir (sırasıyla $r=0,219$; $0,228$; $0,248$). Ayrıca, Dindarlık Ölçeğinin etki boyutu puanları ile Sosyal Değerler Ölçeği çalışma-iş değerleri boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir ($r=0,303$). Bu ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<0,05$) saptanmıştır. Buna göre, Sosyal Değerler Ölçeği çalışma-iş değerleri boyutu puanları artıkça Dindarlık Ölçeği iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları artmaktadır.

Sosyal Değerler Ölçeğinin dini değerler boyutu puanları ile Dindarlık Ölçeğinin iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları arasında orta düzeyde pozitif yönlü ilişkiler bulunmaktadır (sırasıyla $r=0,467$; $0,535$; $0,489$; $0,373$). Bu ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<0,05$) tespit edilmiştir. Buna göre, Sosyal Değerler Ölçeği dini değerler boyutu puanları artıkça Dindarlık Ölçeği iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları artmaktadır.

Sosyal Değerler Ölçeğinin geleneksel değerler boyutu puanları ile Dindarlık Ölçeğinin iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları arasında orta düzeyde pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir (sırasıyla $r=0,335$; $0,445$; $0,452$; $0,324$). Bu ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<0,05$)

görülmüştür. Buna göre, Sosyal Değerler Ölçeği geleneksel değerler boyutu puanları artıkça Dindarlık Ölçeği iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları artmaktadır.

Sosyal Değerler Ölçeğinin siyasi değerler boyutu puanları ile Dindarlık Ölçeğinin iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ilişkiler saptanmıştır (sırasıyla $r=0,231; 0,294; 0,244; 0,290$). Ayrıca, bu ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p<0,05$) tespit edilmiştir. Buna göre, Sosyal Değerler Ölçeği siyasi değerler boyutu puanları artıkça Dindarlık Ölçeği iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları artmaktadır. Genel olarak sonuçlar incelendiğinde, lise öğrencilerinin sosyal değer düzeylerinin artmasıyla dindarlık düzeylerinin de arttığı görülmektedir. Bu bulgular, sosyal değerlerin ve dindarlık düzeylerinin birbirleriyle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir.

7 Sonuç ve Tartışma

1- Lise öğrencilerinin Sosyal Değerler Ölçeği boyutlarına ait ortalama puanlar incelendiğinde, siyasi değerler boyutunda en düşük, dini değerler ve geleneksel değerler boyutlarında ise en yüksek ortalama puanlara sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgular, öğrencilerin sosyal değerlerini ifade eden boyutlar arasında siyasi değerlerin en düşük, dini değerlerin ve geleneksel değerlerin ise en yüksek seviyede olduğunu göstermektedir.

2- Sosyal Değerler Ölçeğindeki çalışma-iş değerleri, geleneksel değerler ve dini değerler boyutu puanları cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermiştir. Bu farklılıklar, erkeklerin çalışma-iş değerleri düzeylerinin kadınlardan, kadınların ise geleneksel değerler ve dini değerler düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu şeklinde belirlenmiştir. Bu durum, cinsiyetin sosyal değerlerdeki çalışma-iş değerleri, geleneksel değerler ve dini değerler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

3- Sosyal Değerler Ölçeğinin tüm boyutlarında İmam Hatip Lisesi öğrencileri, diğer okul türlerindeki öğrencilere göre daha yüksek puan ortalamasına sahiptir. Ayrıca, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin aile değerleri boyutu, dini değerler boyutu, geleneksel değerler boyutu ve siyasi değer boyutu puanları diğer okul türlerindeki tüm öğrencilerden anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin bilimsel değerler boyutu ve çalışma-iş değerleri boyutu puanları, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Bu bulgular, okul türlerinin sosyal değerler üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu ve İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin sosyal değerler konusunda diğer okul türlerindeki öğrencilerden farklılaştığını göstermektedir.

4-Akademik başarıyı iyi-çok iyi olanların bilimsel değerler, çalışma-iş değerleri, siyasi değerler ve aile değerleri boyutu puanlarının akademik başarıyı zayıf-orta olanlardan; 10. sınıf öğrencilerinin bilimsel değerler boyutu puanlarının 11. ve 12. sınıf öğrencilerinden; ailesindeki birey sayısı 5 kişi ve daha fazla olanların çalışma-iş değerleri ve siyasi değerler boyutu puanlarının ailesindeki birey sayısı 2-4 kişi olanlardan daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

Literatürde elde ettiğimiz bulgulara benzer ve farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Bunda çalışma evreninin, örnekleminin, veri toplama araçlarının farklı olmasının yanında katılımcıların sosyo-kültürel özellikleri, psikolojik durumları ve öğrenim düzeyleri gibi çeşitli faktörlerin de etkili olabileceği söylenebilir.

Çalışkan, Yasul ve Ulaş'ın (2017: 143) yaptığı çalışmada, öğretmen adaylarının sosyal değer algıları üzerinde cinsiyet, devam ettikleri bölüm ve kardeş sayısı gibi değişkenlerin etkisinin olup olmadığı araştırılmıştır. Ancak yapılan istatistiksel analizler sonucunda, söz konusu değişkenlerin öğretmen adaylarının sosyal değer algıları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Yani, cinsiyet, bölüm ve kardeş sayısı gibi değişkenlerin öğretmen adaylarının sosyal değer algılarını açıklamada etkisi bulunmamaktadır. Saracaloğlu, Gencel ve Altın (2016) tarafından yapılan çalışmada, Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeğinin alt boyutları cinsiyet bakımından karşılaştırıldığında, aile değerleri, bilimsel değerler, dini değerler ve geleneksel değerler boyutlarında anlamlı bir farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, kadınlar lehine olan boyutlar aile değerleri, dini değerler ve geleneksel değerler iken, erkek öğrenciler lehine olan boyut ise bilimsel değerlerdir. Yani, cinsiyet, öğrencilerin sosyal değer algıları üzerinde belirli boyutlarda farklılık yaratmaktadır.

Özdenk ve Karabulut (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, kadın sporcuların dini değerler, bilimsel değerler, iş değerleri ve geleneksel değerler alt boyut puanlarının erkek sporculara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar, kadın sporcuların bu sosyal değer boyutlarına daha fazla önem verdiğini ve bu değerlerle daha güçlü bir ilişkiye sahip olduklarını göstermektedir. Öte yandan, Dinçer, Yavuz ve Eren (2019) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin en fazla önem verdikleri sosyal değer boyutunun “geleneksel değer” olduğu belirlenmiştir. Yani, katılımcılar geleneksel değerleri diğer sosyal değer boyutlarından daha önemli olarak görmüşlerdir. Bunun yanı sıra, en az önem verdikleri sosyal değer boyutu ise “çalışma-iş değerleri” olmuştur.

5- Lise öğrencilerinin Dindarlık Ölçeği boyutlarına göre yapılan analizlerde, ibadet boyutu puanlarının en düşük, iman boyutu puanlarının ise en yüksek ortalama değere sahip olduğu belirlenmiştir.

6- Dindarlık Ölçeği boyutlarına göre yapılan analizlerde, iman, dini duygu ve etki boyutu puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre, kadınların iman, dini duygu ve etki düzeyleri erkeklere kıyasla daha yüksek bulunmuştur.

7- Okul türlerine göre Dindarlık Ölçeğinin tüm boyutlarında İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin diğer okul türlerindeki öğrencilere kıyasla daha yüksek puan ortalamalarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Özellikle, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin ibadet boyutu ve dini duygu boyutu puanları diğer öğrencilerden anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca, İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin etki boyutu puanları Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ile Fen Lisesi öğrencilerinden; Anadolu Lisesi öğrencilerinin ise Fen Lisesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip olduğu gözlemlenmiştir. Son olarak, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi öğrencilerinin iman boyutu puanlarının diğer öğrencilere kıyasla daha düşük olduğu da elde edilen diğer bir sonuçtur.

8- Lise öğrencilerinin akademik başarı düzeyi, dindarlık düzeylerini etkilememektedir. Bu da demek oluyor ki, akademik başarıları farklı olsa da öğrencilerin dindarlık düzeyleri benzerdir. Ayrıca, araştırmada 9. sınıf öğrencilerinin ibadet boyutu puanlarının 11. sınıf öğrencilerinin iman boyutu puanlarından ve 12. sınıf öğrencilerinin puanlarından daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öte yandan, araştırmada 12. sınıf öğrencilerinin etki boyutu ve dini duygu boyutu puanlarının diğer öğrencilerin puanlarından daha düşük olduğu saptanmıştır. Araştırmada dikkate alınan ailedeki birey sayısı da dindarlık düzeyini etkilememektedir. Ailedeki birey sayısı 5 kişi ve daha fazla olan öğrencilerin ibadet, dini duygu ve etki düzeylerinin, ailedeki birey sayısı 2-4 kişi olanlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

9- Sosyal Değerler Ölçeğinin dini değerler boyutu, aile değerleri boyutu, çalışma-iş değerleri boyutu, bilimsel değerler boyutu, geleneksel değerler boyutu ve siyasi değerler boyutu puanları arttıkça, Dindarlık Ölçeğinin iman, dini duygu, etki ve ibadet boyutu puanları da artmaktadır. Bu durum, sosyal değer algıları ile dindarlık düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Yani, sosyal değerleri yüksek olan bireylerin aynı zamanda dindarlık düzeyleri de yüksek olmaktadır. Ancak, bu ilişkinin gücü boyutlara göre farklılık göstermektedir, bazı boyutlarda düşük düzeyde pozitif korelasyon tespit edilirken, bazı boyutlarda orta düzeyde pozitif korelasyon gözlemlenmiştir. Bu sonuçlar, sosyal değerler ve dindarlık düzeyi arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak için önemli bir bulgudur.

Doğan Sarıkaya (2022: 89) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, sosyal değerlerin dindarlık ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada, ortaöğretim çağındaki (14-18 yaş arası) Türk gençlerinin özellikle sosyal değerler ve dindarlık konularında diğer toplumlardaki akranlarına göre daha geleneksel tutumlar sergilediği ifade edilmiştir.

Korkmaz (2020: 449) tarafından yapılan çalışmada, cinsiyete göre genel dindarlık, dini inanç boyutu ve dini ibadet boyutunda kadınlar ile erkekler arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Kadınların genel dindarlık düzeyinin, dini inançlarının ve ibadetlerine verdikleri önemin erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Coşkun (2020: 132) tarafından 2017-2018 eğitim öğretim yılında İmam Hatip Lisesinde öğrenim gören 1150 öğrenciyle yapılan araştırmada, bilim-iş değerleri ile dindarlık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, bilimsel çalışma ve iş değerlerinin artmasıyla dindarlık düzeyinin de arttığını göstermektedir. Karşlı (2021: 168) tarafından yapılan çalışmada, dini tutum ile sevgi, saygı, duyarlılık, manevi değerler ve genel manevi-insani değerler eğilimi arasında pozitif

yönlü ve anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Bu sonuçlar, bireylerin dini tutum düzeylerinin artmasıyla birlikte sevgi, saygı, duyarlılık, manevi değerler ve genel manevi-insani değerler eğiliminin de anlamlı bir şekilde arttığını göstermektedir.

Mehmedoğlu (2006: 133) tarafından yapılan çalışmada dindarlık ile gelenek, iyilikseverlik, uyma, başarı, evrenselcilik ve güvenlik değerleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ancak, hazcılık değeri ile dindarlık arasında anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, dindarlık ile bazı değerler arasında olumlu yönde bir ilişkinin varlığını gösterirken, hazcılık değeriyle dindarlık arasında olumsuz yönde bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Yeşilada, Noordijk ve Webster (2009: 31-32) tarafından yapılan çalışmada dinin sosyal değerlerin ana kaynağı olduğu ve topluluklar arasında güven ve hoşgörü oluşturabileceği ifade edilmiştir. Zavalsız'ın (2014: 1752) üniversite öğrencilerinin değer önceliklerini belirleyebilmek için gerçekleştirdiği çalışmada, katılımcıların ilk üç sırasında dini, ahlaki ve sosyal değerlerin yer aldığı görülmüştür. Netice olarak araştırmada lise öğrencilerinin sosyal değerler düzeyleri arttıkça dindarlık düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bulgu, sosyal değerlerin dindarlıkla ilişkili olduğunu ve sosyal değerlere önem veren lise öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak, daha sağlıklı ve güvenilir sonuçlara ulaşabilmek için bu alanda yapılan çalışmaların sayısının artırılmasına ve farklı örneklem grupları üzerinde yapılacak araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu şekilde elde edilecek daha kapsamlı veriler, değerlerin ve dindarlığın kompleks ilişkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, farklı sosyo-kültürel gruplar ve yaş grupları arasında yapılan karşılaştırmalı çalışmalar da bu konudaki anlayışımızı zenginleştirecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors declare no potential conflicts of interest with respect to the research, authorship, and/or publication of this article.

Grant Support: The authors received no financial support for the research, authorship, and/or publication of this article.

Kaynakça/ References

Allport, G. W., Vernon, P. E. ve Lindzey, G. (1960). *Study of values*. Oxford, UK: Houghton Mifflin.

Althof, W. ve Berkowitz, M. W. (2006). Moral education and character education: Their relationship and roles in citizenship education. *Journal of moral education*, 35(4), 495-518. doi: 10.1080/03057240601012204

Asan, T., Ekşi, F., Doğan, A. ve Ekşi, H. (2008). Bireysel değerler envanteri'nin dilsel eşdeğerlik geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 15-38.

Aydın, M. (2011). Değerler, işlevler ve ahlak. *Eğitime Bakış*, 19, 39-45.

Bacanlı, H. (2016). Değer eğitimi bir çözüm olarak değer bilinçlendirme. A. G. Saygın ve M. Saygın (Yay. Haz.). *Eğitimde gelecek arayışları: Düünden bugüne Türkiye'de beceri, ahlak ve değerler eğitimi uluslararası sempozyumu (16-18 Nisan 2015) bildiri kitabı* (ss. 21-28). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Bergin, A. E. (1991). Values and religious issues in psychotherapy and mental health. *American Psychologist*, 46(4), 394-403. doi: 10.1037/0003-066X.46.4.394

Bilsky, W. ve Schwartz, S. H. (1994). Values and personality. *European journal of personality*, 8(3), 163-181. doi: 10.1002/per.2410080303

- Bolat, Y. (2013). Bir değer ölçme aracı: Çok boyutlu sosyal değerler ölçeği. *Turkish Journal of Education*, 2(4), 13-27. doi: 10.19128/turje.181067
- Bozkurt, V. ve Gülerce, H. (2019). Values and violence endorsement among college students in Turkey. *İnsan ve Toplum*, 9(4), 115-132. doi: 10.12658/M0323
- Coşkun, K. (2020). Dindarlık ve toplumsal değerler: imam hatip lisesi öğrencileri üzerine görgül bir çalışma (Ankara örneği). *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 213-240. doi: 10.33420/marife.701335
- Çalışkan, E. F., Yasul, A. F. ve Ulaş, A. H. (2017). Öğretmen adaylarının sosyal değer algıları ile yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Education Sciences*, 12(4), 133-146. doi: 10.12739/NWSA.2017.12.4.1C0674
- Çalışkur, A. ve Aslan, A. E. (2013). Rokeach değerler envanteri güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29), 81-105.
- Diñer, B., Yavuz, A. ve Eren, S. (2019). Rehberlik ve psikolojik danışmanlık bölümü öğrencilerinin sosyal değer algıları ve eleştirel düşünme standartları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8(4), 2300-2321.
- Doğan Sarıkaya, B. (2022). *Ortaöğretim öğrencilerinde sosyal değerler ve dindarlık ilişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Emmons, R. A. ve Paloutzian, R. F. (2003). The psychology of religion. *Annual review of psychology*, 54(1), 377-402. doi: 10.1146/annurev.psych.54.101601.145024
- Fichter, J. H. (2016). *Sosyoloji nedir* (3. Baskı). (Çev. N. Çelebi,). Anı Yayıncılık.
- Gülerce, H. ve Maraj, H. A. (2021). Resilience and hopelessness in Turkish society: Exploring the role of spirituality in the COVID-19 pandemic. *Journal of Economy Culture and Society*, 63, 1-15. doi: 10.26650/JECS2020-0075
- Gülmez, Ç. (2014). *Kadına yönelik aile içi şiddet, ahlaki çözümler ve dindarlık* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Güngör, E. (1993). *Değerler psikolojisi: ahlak psikolojisi, ahlaki değerler ve ahlaki gelişme*. Stichting Nederlands-Turks Academisch Genootschap.
- Hökelekli, H. (2018). *Din psikolojisi* (7. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ives, C. D. ve Kidwell, J. (2019). Religion and social values for sustainability. *Sustainability Science*, 14(2), 1355-1362.
- Jain, R., Singh, R. ve Rankawat, K. (2011). General values and clothing behavior of college-going students. *Studies on Home and Community Science*, 5(1), 13-20. doi: 10.1080/09737189.2011.11885324
- Jensen, J. P. ve Bergin, A. E. (1988). Mental health values of professional therapists: A national interdisciplinary survey. *Professional Psychology: Research and Practice*, 19, 290-297. doi: 10.1037/0735-7028.19.3.290
- Karlı, N. (2021). Üniversite öğrencilerinde manevi-insani değerler ve dindarlık ilişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (50), 143-174. doi: 10.17120/omuifd.891300
- Kaur, R. ve Panju, N. (2012). Process of making teachers and inculcation of values. *International Journal of Research in Education Methodology*, 1(2), 24-25. doi: 10.24297/ijrem.v1i2.4131
- Korkmaz, S. (2020). Cinsiyete göre dindarlık: Bir meta-analiz çalışması. *Bilimname*, 2020(43), 437-460. doi: 10.28949/bilimname.693951
- Kumar, V. (2018). Role of religion and spirituality in mental health: A review. *Phonix - International Journal for Psychology and Social Sciences (PIJPS)*, 2(4), 68-85.
- Maio G. R. (2010). Mental representations of social values. M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, 42, 1-43. San Diego, CA: Academic Press.

- Mehmedoğlu, A. U. (2006). İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin değer yönelimleri ve dindarlık-değer ilişkisi (MÜ İlahiyat Fakültesi örneği). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (30), 133-167.
- Özdenk, S. ve Karabulut, O. E. (2018). Examination of youth team athletes' social values according to some variables. *International Journal of Higher Education*, 7(2), 189-198. doi: 10.5430/ijhe.v7n2p189
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: The Free Press.
- Sağlam, İ. (2006). Anne-baba dindarlığının çocuklar üzerindeki etkisi. H. Hökelekli (Ed.), *Dindarlık olgusu sempozyumu (25-26 Aralık 2004)* (ss.163-180). İstanbul: Kuran Araştırmaları Vakfı (KURAV Yayınları).
- Saracaloğlu, A. S., Gencel, İ. E ve Altın, M. (2016). Öğretmen adaylarının sahip olduğu sosyal değerleriyle kritik düşünme düzeylerinin incelenmesi. A. G. Saygın ve M. Saygın (Yay. Haz.). *Eğitimde gelecek arayışları: Düünden bugüne Türkiye'de beceri, ahlak ve değerler eğitimi uluslararası sempozyumu (16-18 Nisan 2015) bildiri kitabı* (ss. 441-465). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1-65. doi: 10.1016/S0065-2601(08)60281-6
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Journal of social issues*, 50(4), 19-45. doi: 10.1111/j.1540-4560.1994.tb01196.x
- Schwartz, S. H. ve Bilsky, W. (1987). Toward a psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550-562. doi: 10.1037/0022-3514.53.3.550
- Schwartz, S. H. ve Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, 878-891. doi: 10.1037/0022-3514.58.5.878
- Schwartz, S. H. ve Huismans, S. (1995). Value priorities and religiosity in four Western religions. *Social Psychology Quarterly*, 58(2), 88-107. doi: 10.2307/2787148
- Tekin, M. (2006). Dindarlık bağlamında amel-i salih kavramına sosyolojik bir yaklaşım. H. Hökelekli (Ed.), *Dindarlık olgusu sempozyumu (25-26 Aralık 2004)* (ss. 49-63). İstanbul: Kuran Araştırmaları Vakfı (KURAV Yayınları).
- Türkkahraman, M. (2014). Social values and value education. *Procedia-social and behavioral sciences*, 116, 633-638. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.01.270
- Yeşilada, B., Noordijk, P. ve Webster, C. (2009). Religiosity and social values of the Cypriots. *Social Compass*, 56(1), 15-34. doi: 10.1177/0037768608100339
- Zavalsız, Y. S. (2014). Üniversite öğrencilerinin değer algısı (Karabük Üniversitesi örneği). *Turkish Studies*, 9(2), 1739-1762.
- Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I. ve Scott, A. B. (1999). The emerging meanings of religiousness and spirituality: Problems and prospects. *Journal of personality*, 67(6), 889-919. doi: 10.1111/1467-6494.00077